

УДК 343.98.001.36

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.3.25>

КОНСТРУКТИВІЗМ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Постановка проблеми. Виникнення нового криміналістичного вчення має свої передумови як емпіричного, так і теоретичного характеру, але головним стимулом її формування виступає наукова проблема.

У вітчизняній криміналістиці наукова проблема полягає в тому, що як її філософська (методологічна) підстава, як і раніше, домінуюче місце займає філософія діалектичного матеріалізму з її основною характеристикою пізнання (і свідомості) як «відображення, відтворення характеристик предметів, наявних об'єктивно – реально, незалежно від свідомості суб'єкта» [14, с. 151].

У зв'язку з цим, надзвичайно актуальним є філософсько-концептуальний аналіз вже наявних сучасних парадигм, серед яких особливе місце належить конструктивізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме незадоволеність теорією відображення викликала до життя з 70-х років ХХ століття такий напрям сучасної неklasичної епістемології науки, як конструктивістський підхід (конструктивістська парадигма) до пізнання і знання. Конструктивізм розглядається, як альтернатива розуміння пізнання, як відображення, стверджує активність суб'єкта пізнання, мовну та культурно-історичну зумовленість пізнання і знання.

У літературі зазначається, що «конструктивістські ідеї впливові сьогодні як у філософів, так і серед представників різних наук про людину» [12, с. 3]. Конструктивістський підхід, представлений в руслі сучасної аналітичної філософії. Загальні принципи та характеристика цього філософського напрямку досить добре відомі, але, виникнення, характер і значення конструктивістських тенденцій в якості таких, що визначають динаміку та характерні риси сучасної криміналістики ще не були висвітлені; предметом спеціального розгляду ще не були й плюралістичні версії конструктивізму, як в його епістемологічній, так і онтологічній формах.

Мета дослідження полягає у вивченні конструктивістських тенденцій в сучасній криміналістиці, характерною рисою яких є уявлення про людське пізнання, як про довільне конструювання або ж організацію криміналістичної технології, як процесу з виявлення, розслідування і запобігання злочинам.

Досліджуючи «Теоретичні основи криміналістичної технології» відносно першої висхідної проблеми – специфічної природи об'єкта і предмета, щодо предмета криміналістичної технології [7, с. 99–103; 11] нами було зазначено, що щодо

будь-якої самостійної наукової дисципліни, криміналістика має самостійні (в межах загальної методології криміналістики) об'єкт, предмет і систему методів, які відрізняють її від інших наукових дисциплін. Тому предмет технології наділений триєдиною структурою в яку входять: 1) методи пізнання; 2) система методів, способів і процедур конструювання; 3) система заходів, спрямованих на використання суспільних і правових інститутів як засобів для вирішення поставлених завдань.

В межах другої проблеми – основних напрямів дії технології, тобто її функцій, серед них була зазначена методологічна функція, яка з однієї сторони – забезпечує отримання знань з допомогою методу конкретного аналізу – пізнання конкретної ситуації, з іншої – дає змогу досліджувати та застосовувати методи й способи формування та зміни криміналістичної системи та її елементів.

З огляду на свою двоєдиність методологічна функція реалізується в таких двох напрямках: аналітичному [9, с. 81–85] і конструктивно-прагматичному [8, с. 442–447].

Розуміння і конкретизацію сучасного конструктивізму в аналітичній філософії, можна висловити в формулюванні Е. фон Глазерсфельда: а) знання не отримується пасивно суб'єктом з навколишньої дійсності або з допомогою комунікації, а активно конструюється ним; б) пізнання служить для організації досвіду, отриманого під час взаємодії з навколишнім світом, а не для отримання істинного знання про об'єкти абсолютної реальності, що являє собою епістемологічне узагальнення, сформоване на основі величезної кількості різних концепцій, теорій, вчень, емпіричних даних з найрізноманітніших сфер людської діяльності [4].

Складною для конструктивізму є проблема погодження власне конструктивістської установки з необхідністю визначати умови, принаймні, релевантності, якщо не істинності, результатів зусиль когнітивних агентів. Очевидно, що претензії конструктивізму на впровадження нового підходу до розуміння пізнання можуть бути виправдані лише за умови здатності подолання ним безвихідності релятивізму. Для цього слід залучити широке коло різних філософських напрямів ХХ ст., що дасть можливість провести аналіз передумов формування принципів конструктивізму.

На даний час як фундамент класичної епістемологічної програми можна виділити дві основні установки: суб'єктно-об'єктну опозицію та про-

тиставлення «зовнішнього» світу фізичних речей «внутрішньому» світу свідомості. Наслідком прихильності цим двом установкам стали сформовані погляди, згідно з якими знання є результатом розкриття внутрішніх властивостей об'єкта. У класичній філософії цей погляд отримав назву «метафізичного реалізму». Щоб уникнути двозначності, пов'язаної з використанням понять «метафізичний» і «реалізм», описані тенденції в епістемології пропонуються визначити в якості «об'єктивістської епістемологічної програми».

Принципове розмежування «свідомості» і «світу» мало своїм наслідком зростання скептицизму через неможливість реконструювати реальний процес пізнання. Це, зі свого боку, призвело до необхідності формування нових підходів до проблем онтології та теорії пізнання.

Перегляд епістемологічної проблематики в ХХ ст. зумовив конкретні вираження в 1) «стратифікації» суб'єкта пізнання, тобто виділення різних рівнів суб'єктної організації; 2) уявленні про концептуальність знання; 3) відмові від ідеалу істини, як нормативної функції пізнання і поширенні уявлення про істину, як зведенні завдання до вивчення простіших або більш зручних понять. Розробка цих положень призвела до формування нової епістемологічної програми, основу якої склало уявлення про активну природу пізнання, його адаптивну і, в цьому сенсі, селективну функцію.

З'ясування причин виникнення та функцій «конструктивізму» в сучасній філософії вимагає окремого дослідження генезису конструктивістських поглядів в історії філософії.

В межах предмету нашого дослідження ми звертаємося до джерела сучасних конструктивістських тенденцій, яким є, в загальному, глобальна переорієнтація епістемологічних досліджень у ХХ столітті, поштовхом до якої послужила австрійська філософія ХІХ ст.

Пізнання, згідно з принципами конструктивізму, – це не стільки «відображення» об'єктивної реальності, скільки довільний процес організації або ж конструювання як структури знання, так і самої реальності. Основними завданнями нової епістемологічної програми, відповідно, є дослідження природи структур організації досвіду і визначення умов вірогідності або ж істинності знання.

На цій основі, відповідно до холистичної епістемології У. Куайна [13, с. 368–385] поняття референції виявляється можливим визначити тільки щодо певної концептуальної схеми. Ця онтологічна відносність тягне, звичайно ж, відносність і нашого знання. Осмислена відповідь на питання про існування того чи іншого об'єкта, відповідно, полягає не у зверненні до якоїсь «абсолютної точки зору», а в описі того, як одна теорія об'єктів інтерпретується або ж реінтерпретується в іншу.

Складність цієї проблеми пов'язується, насамперед, з її інтегративною природою: в ній поєднуються проблеми філософії науки, епістемології та онтології а, по-друге, з тим, що з дискусією про реалізм

в сучасній аналітичній філософії часто і неправомірно ототожнюють дві інші, більш традиційні дискусії. Першою з них є суперечка в філософії науки про онтологічний статус неспостережуваних сутностей; друга – більш давня дискусія у класичній філософії про встановлення онтологічного пріоритету між фізичними (матеріальними) сутностями («реалізм») та ментальними (ідеальними) сутностями («ідеалізм»). Однак в обох випадках питання обмежувалися зведенням проблемних висловлювань до стандартних, що не викликають сумнівів. Тому, під питанням опиняється вся наша система знання.

Серед численних дослідників цієї проблеми до сьогодні немає єдності щодо визначення реалістської та антиреалістської позиції, що дозволяє сформулювати принципове питання: «чи є незалежна від нас реальність?», щодо якої, власне, встановлюється належність дослідника до реалістського або антиреалістського напрямку. Але, чи є можливості завжди чітко провести лінію між реалізмом і антиреалізмом навіть у поглядах одного конкретного дослідника?

Два запропонованих рецепти розв'язання проблеми – «стратифікація» онтології (тобто виділення кількох рівнів реальності) і відмова від опозиції «реалізм-антиреалізм» – є, по суті, складовими частинами одного і того ж самого підходу. Адже у нас є підстави припустити (насамперед, на прикладі можливості використання декількох мовних каркасів), що людина живе в межах не тільки однієї онтології. Звичайно, можна обґрунтовано говорити про те, що поняття онтології містить в собі всі системи об'єктів, з якими ми маємо справу, але, разом з цим, є підстави припускати, що кожна людина використовує принаймні кілька концептуальних каркасів і здатна користуватися декількома референційними системами. Внаслідок цього один і той же індивід може дотримуватися реалістської позиції щодо феноменів, що ним спостерігаються та антиреалістської – щодо неспостережуваних.

Можливості побудови різних, але одночасно справжніх онтологій дозволили прийти до висновку, що неможливо описати реальність «як таку», оскільки це пов'язано не стільки з недосконалістю нашого когнітивного апарату або просто його обмеженістю, скільки з тим, що реальності «як такої» немає, а саме питання про існування реальності для сучасної людини стає предметом особистої віри [2].

Реабілітація онтології в аналітичній філософії та своєму сучасному розвитку в якості неметафізичної дисципліни пов'язана з іменами Р. Карнапа і У. Куайна.

Саме концепції формальної семантики Р. Карнапа [1, с. 208–228] і У. Куайна [13], онтологія Н. Гудмена [5], дозволяють сформулювати визначення онтології (не пов'язаної з метафізичним трактуванням цього поняття), відповідно до якої онтологія – це теорія існування об'єктів. В концепції Н. Гудмена світи охоплюють один одного, а не розміщуються ієрархічно.

Таким чином, введення плюралістичних принципів у конструктивній епістемології дають змогу схарактеризувати як дивергентність думок щодо

звичайних об'єктів, так і рівноцінність та невизначеність наукових теорій щодо будь-якого з двох «рівнів реальності» (Р. Ньютон) [3] – таких феноменів, що спостерігаються, так і не спостерігаються. Питання в тому, який з них (або з інших) рівнів слід вважати реальним, виявляється не просто невіршеним, але й не коректним.

Класифікація способів організаційної діяльності, запропонована Н.Гудменом, має підкреслено операціоналістський, «технічний» вид. Її мета полягає в тому, щоб підкреслити не спекулятивний характер взаємодії людини та світу, перетвореного в умовний «зовнішній» реальний світ самої людини.

Загалом конструктивізм принципово претендує на те, щоб бути епістемологічною методологією універсального характеру, він повинен оголосити не тільки розвиток наукових знань, але і звичайних когнітивних практик.

Тому, з цих позицій, предметом криміналістичного аналізу має стати «досвід і знання» в альтернативних «епістемологіях» результати аналізу яких демонструють: наявність потужних «фонових» неартикульованих уявлень про природу пізнання, які істотно впливають на установки дослідників; виникає універсальність принципів людського пізнання (тому, що вони є трансцендентальними); онтологія не може будуватися з «абсолютної перспективи», що дає можливість побудувати епістемологічні основи криміналістики, як альтернативу класичним і епістемологіям «головного спрямування».

В епістемологічній програмі «досліджень науки» (science studies) відображається тенденція, яка проявилася в останньому десятилітті ХХ ст. і пов'язана з проблематикою повороту філософії до «речей». Конструктивісти вважають, що для адекватної постановки питання про науку нам необхідно відмовитися від концепції єдиної системи знання, «Науки з великої літери», і розглядати науку, як локальні форми практики й локальних знань зі своїми специфічними характеристиками.

Тому, криміналістиці потрібна своя епістемологічна програма «science studies» для визначення статусу суб'єкта. Річ у тому, що онтологічна гетерогенність культури, як процесу взаємодії humans і nonhumans, отримала назву симетрії. Знання розуміється не як якийсь самостійний предмет, що вклинюється між суб'єктом і об'єктом, а як форма кристалізації пізнавальної діяльності, що вже відбулася та форма її можливого майбутнього розвитку. Тому, соціально значущим є висновок конструктивістів про «науку, як практику», що протистоїть «класичному» розумінню «науки як знання».

Саме тому особливе значення в реалізації спроб побудови альтернативних епістемологій повинні бути зверненні до дослідження епістемології криміналістики [10, с. 164–167], проблеми якої можна розглядати через «диференціацію суб'єкта».

На першому етапі розвитку епістемології криміналістики зусилля дослідників повинні концентруватися, головним чином, на акцентуванні афективної сторони людської природи, оскільки, стартовим май-

данчиком епістемологічних теорій має бути не теоретичне, а практичне знання, яке ми використовуємо в повсякденній взаємодії зі світом. Крім того, знання не спирається на які б то не було чіткі, абсолютно безперечні, підстави; відповідно, пошуки епістемології того, чого немає, є марною тратою часу тому що знання – це не репрезентація середовища, а його продукт. З останньою тезою погоджуються онтологічні моделі з фіксованим набором дискретних індивідів з постійними внутрішніми якостями.

Висновки. Таким чином, криміналістику потрібно розглядати через технічно-науковий [6, с. 45–49] (технологічний) й епістемологічний [10] проекти:

1) проблеми пізнання не можуть бути зрозумілі у відриві від предметно-практичної діяльності, суб'єкт пізнання «залежний» від суб'єкта практики, пізнання – не єдине і не вихідне ставлення людини до світу;

2) знання є не якийсь самостійний предмет, що «вклинюється» між суб'єктом і об'єктом, а форма кристалізації пізнавальної діяльності, що вже відбулася та форма її можливого майбутнього розвитку;

3) конструктивізм показує, що пізнаючим суб'єктом є не ізольований від інших людей індивід, а людина, яка включена в соціальне життя, яка використовує суспільством вироблені форми пізнавальної діяльності, зокрема мову, категорії логіки тощо.

З цих позицій всі аспекти людської поведінки, всі форми когнітивних практик мають значення для побудови інтегральної теорії пізнання, якою претендує бути конструктивізм в криміналістиці.

Наслідком використання пізнавальних інструментів, якими є когнітивні схеми, являється не готовий продукт під назвою «знання», а власне організація нашого світу. Одним з результатів такої організації може бути те, що ми звикли називати «знанням», фактично маючи під цим на увазі лише результати наукової когнітивної практики. З огляду на уявлення про практичну природу криміналістичного пізнання, про концептуалізацію досвіду, як про істотний етап пізнавального процесу і необхідну умову інтелектуальної діяльності; нарешті, з припущення поняття об'єктів як базового поняття онтології можна сформулювати таке твердження: криміналістичне знання – це концептуалізований досвід оперування криміналіста з об'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Carnap R. Empiricism, Semantics and Ontology. *Semantics and the Philosophy of Language* / Ed. by L.Linsky. Urbana : University of Illinois Press, 1952. P. 208–228.
2. Latour B. Pandora's Hope : Essays on the Reality of Science Studies. London, England : Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1999. x + 324 p.
3. Newton R.G. The Truth of Science: Physical Theories and Reality. Cambridge, Mass.; London : England : Harvard University Press, 1997. x + 260 p.
4. Radikaler Konstruktivismus : Ideen, Ergebnisse, Probleme. Ernst von Glasersfeld. Frankfurt am Main : Suhrkamp 1997. 375 p.

5. Гудмен Н. Факт, фантазия и предсказание. Способы создания миров. Статьи. Москва : Логос и др., 2001. 375 с.

6. Комисарчук Р.В. Идея техники, как предпосылка формирования технологической парадигмы криминалистики. «Legea si Viata». № 6/2. 2018. С. 45–49.

7. Комисарчук Р.В. Предпосылки формирования учения о криминалистической технологии. «Legea si Viata». № 5/2. 2018. С. 99–103.

8. Комисарчук Р. В. Теоретичні основи криміналістичної технології. Митна справа (Митний комплект), 2011. № 6 (78). Ч. 2. Кн. 2. С. 442–447.

9. Комисарчук Р.В. Аналітична парадигма криміналістичної технології. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 2. 2018. С. 81–85.

10. Комисарчук Р.В. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, № 2 (30), 2018. С. 164–167.

11. Комисарчук Р.В. Криминалистика – технология борьбы с преступностью (криминалистическая технология). «Legea si Viata». № 8/2. 2018. С. 47–51.

12. Конструктивизм в теории познания / Рос. акад. наук, Ин-т философии ; Отв. ред. В.А. Лекторский. Москва : ИФРАН, 2008. 171 с.; 20 см. 500 экз.

13. Куайн У.В. Натурализованная эпистемология. *Слово и объект*. Москва : Логос, Праксис, 2000. 386 с.

14. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 256 с.

Комисарчук Р.В. КОНСТРУКТИВИЗМ В КРИМИНАЛИСТИЦІ

У статті означені окремі складові частини вчення про криміналістичну технологію, на основі якого можливо виробити комплекс науково обґрунтованих теоретичних та практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності забезпечення криміналістичної діяльності в кримінальному провадженні ґрунтуючись на мультипарадигмальності криміналістики.

У вітчизняній криміналістиці продовжує домінувати постулат про універсальність матеріалістичної діалектики. Тому, криміналістика відстає у своєму розвитку від інших суспільних і гуманітарних наук, що використовують нові методи й принципи постнекласичної науки, а проблеми теорії, методології та історії криміналістики не відповідають новим реаліям суспільного розвитку.

Методологічну кризу сучасної криміналістики можливо перемогти з допомогою переходу до нової парадигми, здатної пояснювати виникаючі проблеми та визначати шляхи їх розв'язання. Відповідно, потрібна її оновлена гносеологія і методологія.

Автор звертається до епістемологічної позиції, – конструктивного реалізму, який визначає, що насправді конструювання і реальність не виключають, а необхідно припускають один одного, адже, пізнавальна реальність не «безпосередньо дається» суб'єкту пізнання і не конструюється нею, а отримується з допомогою діяльності.

Пізнається не вся реальність, а лише те, що пізнаючи особа може освоїти в формах своєї діяльності. В основі конструктивістського напрямку в епістемології та філософії науки лежить уявлення про активність суб'єкта пізнання, який використовує спеціальні рефлексивні процедури під час побудови або конструювання образів, понять, міркувань. З цього випливає, що в рамках філософії взагалі конструктивізм підкреслює конструктивність всякої пізнавальної діяльності. І в цьому смислі, він виступає, як альтернатива метафізичної онтології та епістемологічного реалізму в криміналістиці.

Ключові слова: загальна теорія криміналістики, вчення про криміналістичну технологію, конструктивізм, конструктивістська парадигма, мета, завдання та функції криміналістики.

Komisarchuk R.V. CONSTRUCTION IN CRIMINALISTICS

The article defines separate components of the doctrine of forensic technology, on the basis of which it is possible to develop a set of scientifically substantiated theoretical and practical recommendations for increasing the effectiveness of providing forensic activity in criminal proceedings based on the multiparadigm of criminalistics.

With the proclamation of independence in 1991, criminalistics in Ukraine ceased to call itself Soviet, but the postulate on the universality of materialist dialectics continues to dominate in it. This led to the fact that criminalistics lags behind in its development from other social and human sciences that use new methods and principles of post-classical science.

There was an urgent need for systematization, rethinking and reevaluation of forensic knowledge, because in the criminalistics a methodologically difficult situation arose: as the philosophical (and methodological) basis of modern domestic criminalistics, the philosophy of dialectical materialism, with its main characteristic of cognition, is still dominant (and consciousness) as a reflection, reproduction of the characteristics of objects, existing objectively – real, regardless of the consciousness of the subject. Therefore, the philosophy of dialectical materialism requires an expanded and well-considered critique that can only be made with the help of the theory of knowledge in the spirit of non-classical epistemology.

The methodological crisis of modern criminalistics can be overcome by moving to a new paradigm that can explain the emerging problems and determine the ways to solve them. Accordingly, updated epistemology is an epistemology of forensic science, as a doctrine of forensic knowledge, and its methodology is forensic technology, as a practice of knowledge and the form of rationality of this knowledge in the practice of combating crime.

Therefore, the author of the article is a supporter of the epistemological position - constructive realism, which determines that in reality design and reality do not exclude, but need to assume each other, because cognitive reality is not “directly given” to the subject of knowledge and is not constructed by it, but obtained through activities.

Not all reality is recognized, but only that the person can learn in the forms of his activity by learning the person. Under the name “constructivism” combines various philosophical concepts, emphasizes the active constructive sense of perception, knowledge and reality itself, in which the concept of construction plays a major role in the representation of the processes of generating objects. At the heart of the constructivist direction in epistemology and philosophy of science lays the idea of the activity of the subject of knowledge, which uses special reflexive procedures in constructing or constructing images, concepts, reasoning. From this it follows that within the framework of philosophy, in general, constructivism emphasizes the constructiveness of all cognitive activity. And in this sense, in our opinion, he acts as an alternative to metaphysical ontology and epistemological realism in criminalistics.

Key words: general theory of criminalistic, the doctrine of criminalistic technology, constructivism, constructivist paradigm, purpose, tasks and functions of criminalistic.